

Mohácsi Balázs

NEM VAGYOK BENNE BIZTOS, HOGY EZT MEG KELL-E ÍRNOM

ÍRÁSKÉNYSZER ÉS ELHALLGATÁSVÁGY – ÉS EGY
NYITÓ EXKURZUS A SZAKMAI KÖZÖSSÉGEINKRŐL

*„igen jól jött,
Mikor elküldték a sok-sok vödröt”
(Kispál és a Borz)*

Amikor megkaptam a felkérést, hogy *az irodalom végéről* tartsak előadást, előzetesen a következő címszavakat soroltam fel: autofikció, autentikusság, kísérlet vs. piac, önfelszámolás, elhallgatás. Ezek pedig a nevek: Bertók László, Bari Károly, Szvoren Edina, Fehér Renátó, Szabó Marcell, Harcos Bálint, Kemény Lili, Biró Zsombor Aurél.

Ám – hogy rögtön kilépjek az előzetes vázlat kereteiből – álljon itt mintegy mottóul egy kiváló pécsi költő, Csorba Győző verse a hatvanas évekből:

VERSEIM SORSA

Mikor már véreim nem védenek,
s azok se, kik még emberként szerettek:
lesznek-e akkor is, kik kézbe vesznek,
olvasnak, emlegetnek, értenek?

Nyilván piszkos-kis önzés volna, ha
a magam étkét, magam italát
tukmálnám más földű-egű világ
más-éhű, más-szomjú lakóira.

Ne maradjon belőlem semmi több,
csak amit élő érdeke szerint
táplálékként őriz meg az utókor.

S amire nem lesz majd szüksége, mint
szemét pusztuljon a szemét között,
kerüljön illendő helyére jókor.

A rétegzettség miatt szeretem ezt a verset. (1) Egyszerre szólal meg benne a hiúság és a józanság, sőt, a szigorú önkritika. (2) Abban is van valami gyönyörű feszültség, hogy a hiú költő, aki arra jut, hogy végül is akkor a versei nagy része mehet a levesbe – mindezt egyfelől egy igen veretes versformában: szonettben, másfelől igen tartós műfajban: ars poeticában fogalmazza meg. (3) 2024-ben van ennek a versnek, illetve életműnek már irodalomtörténeti és használatstörténeti kontextusa is. Csorba Győző alighanem kihullott a nemzeti kánonból – annak ellenére, hogy talán az egyik legszebb versnek, amit tanítvány a mesterének írhat, Csorba a címzettje, és Parti Nagy Lajos írta neki. Így zárul *A Csorba-kert* című vers, melyben a tanítvány megpróbálja kölcsönvenni mestere eszközeit, de szembeesül vele, hogy csak másolatot, compilátumot készít: „gazda, isten áldjon, / a több Te vagy, és több nem mondható.” És ha már itt tartok, talán nem is hullott ki annyira a kánonból, arról nem beszélve, hogy Pécssett róla van elnevezve a megyei könyvtár – tehát egy regionális kánonnak kifejezetten fontos figurája.

Az előző vers a hatvanas évekből származik, a következőt Csorba már a kilencvenes években, tehát nem sokkal az 1995-ös halála előtt írta:

ALKALMI VERS

Október, koradélután,
kék ég, a lomb még zöld a fán,
olykor hűvöske szél suhan,
levél lebeg le lassudan.

Kék ég, az alját kőrideg
házsor-szalag szürkíti meg,
hűvöske szél felhőt sodor
a távol horizont alól.

Még mennyit meg kell mentenem,
mennyit szavakba öntenem,
megőriznem: ha nem leszek,
majd ők viszont őrizzenek.

Ez persze érzélgés csupán.
Levél, ház, koradélután,
szél, felhő, szó, én elveszünk,
és nem leszünk, és nem leszünk.

Nem terveztem Csorba Győzőről beszélni. De közben meg mi sem természetesebb: hiszen pécsi költő vagyok, tehát honnan máshonnan rugaszkodjam el, ha nem a (de)centrumtól, Csorbától. Még egy dolgról nem terveztem beszélni, az alkotók – tehát a társaink és a magunk – hiúságáról meg etikáról, morálról, szolidaritásról, közösségiségről, de úgy tűnik, a Csorba-kertben ez is ott hever. És akkor most fellengzősen azt mondom: nekem ez a Csorba-kert a hagyományom. Itt most nagyon hosszan kéne elmondanom valami zanzát a pécsi irodalomtörténetről. Szóval leegyszerűsíttem két mondatra: a hagyományom az, hogy „ne maradjon belőlem semmi több”, és az, hogy „ez persze érzélgés csupán”. És akkor most fel lehetne sorolni, hogy mi nem a hagyományom, de ezt még inkább le kell rövidítenem. Nem hagyományom például kritikák, pláne kritikusok Facebook-posztbeli és alatti nyilvános becsmérése, és még kevésbé az, hogy a szépíró meglepődik, amikor azzal a véleménnyel találkozik, hogy ő és kritikusa esetleg egy hajóban eveznek. Erről egyáltalán nem akartam beszélni, de aug. 6-án éjjel 1-kor ebbe az irányba kanyarodtak a gondolataim. Mert az jutott az eszembe, hogy befellegzett annak a világnak, ahol nem becsülik a háttéremberek, legyenek bár kukások, ápolók, pedagógusok, kritikusok vagy szerkesztők.

És akkor eszembe jutott a József Attila Kör, aminek az utolsó éveiben tagja voltam – és ahol jó párszor éreztem magam körön kívül, mivel pécsi vagyok, és/vagy a *Jelenkor* folyóirat köréhez tartozom és/vagy kritikákat is írok. Közben ment a panaszolkodás, hogy nem írnak a JAK-os könyvekről. Közel sem ettől állt földbe az egyesület, hanem többek között attól, hogy valamelyik illetékes elvtárs illetéktelenül a JAK pénzéből vásárolt hangyairtóval púderozta az orrát – de szimptomatikusnak gondolom ezt az aspektust azért, mert az elmondottak miatt sem volt a JAK-nak olyan erős közössége, hogy megmentse. Általában véve nem voltak kíváncsiak a köreiken kívüliekre, és nem becsülték a háttérembereküket.

Aztán nehéz most nem hozzászólni a Péterfy-Novák házaspár által gründolt umbriai ösztöndíj ügyéhez. Egyfelől értem, Demény Péter miért mondja azt, hogy a Péterfyék bárdolatlan kiírása az egész szakmát szembesítette azzal, hogy mennyire mélyen vannak a NER nevű posványban. Ez végül is nem haszontalan. Elvileg talán egyet is értek vele, nem haszontalan néha tükörbe nézni, csak attól a gyakorlattól van hányingerem, hogy egy önjelölt páros két exkluzív umbriai gasztrohétvége között kettős mércével, önkritika nélkül akarja megítélni-megítéltetni azokat, akik nem engedhetik meg maguknak az umbriai luxusemigrációt. És akkor még nem szóltam arról a döbbenetes generációs szakadékról, ami akkor nyilvánult meg, amikor három fiatal irodalmár, Bodor Emese, Veréb Árnika és Vida Kamilla (történetesen tehát három nő) felemelte a hangját a pályázat ellen: a kommentszekcióban – elvileg értelmes emberek, egyébként kiváló költő, író, műfordító kollégák tollából – ömlött a lekezelő gyalázkodás. Érdekes módon azon senki nem kapta föl a vizet, hogy Péterfy Gergely valódi válasza sem méltatta a három fiatal pályatársát: „válaszában” bemásolt egy hosszú Facebook-kommentet egy másik fiatal (férfi) költőtől, Sipos Tamástól, illetve az öneki adott válaszát. Persze, aki nem néz tükörbe, az valószínűleg ebben az eljárásban sem lát semmi kivetnivalót.

Vagy szintén a napokban írták ki a Libri Talent nevű ösztöndíjat. Lehet pályázni a héthavi kétmillió forintra például családregegyenével, történelmi fikcióval, disztópiával és politikai krimivel – továbbá valamiért novelláskötettel, úgy tűnik, a kiírók nem tudják, hogy a novella az irodalmi piac mostoha-gyereke. De azért nem teljesen fogalmatlanok, tudják, hogy a versesköteteket állítólag nem lehet eladni, úgyhogy a kiírással azért egyértelművé tették, hogy a pályakezdő költőknek a kurva anyját. És akkor a szakmánk egyéb toxikus vonásairól még semmit nem mondtam, pedig alighanem azokból is meg lehetne írni az irodalom végét. De inkább felfüggesztem ezt a témakört, mielőtt a folytatással érzélgősséggé demheszteném.

Önkényes ugrással megpróbálok visszatérni az eredeti tervemhez, és a kísérletezés, halál, elhallgatás címszavak kapcsán Bertók Lászlóról ejtek először szót. Ha valaki nem ismerné behatóan a Bertók-életművet: egyfelől jó szívvel ajánlom – kocsmai egyszerűséggel mondva: őnélküle se lenne Parti Nagy Lajos Parti Nagy Lajos –, másfelől azt érdemes róla tudni, hogy amíg sok tekintetben hagyománytisztelő volt, addig az elmúlt hatvan év egyik legnagyobb kísérletezője is. A népies, népi-szürrealista költészettől indulva az *Újhold* tárgyias-gondolati líráján keresztül a nyelvkritikai posztmodernig

jutott, közben a formakísérletei a berímeltetett haikutól, a sajátos verstanú szonettekén át egyedi szabadvers-szintaxisig terjedtek, míg élete végén a kétsorosokig jutott. Ez az utolsó részint kényszerűségből lett a versformája: egy műtétje után 24 órán át nem mozdulhatott, így aztán fel se tudta jegyezni az eszébe jutó verssorokat, miközben meg mi mást is csinálna egy költő egy kórházi tartózkodás nem-helyén és nem-ideje alatt, ha nem verset írna – szóval megpróbálta tökéletesre csiszolni és persze észben tartani a már meglévő sorpárt. Ebből lett a *Firkák a szalmaszállra* sorozata. Az igazat megvallva ez a végül két kötetre rugó ciklus összességében elég hullámzó színvonalú, de egy hatvanöt évet felölelő életmű ad aranyfedezetet a gyengébb daraboknak. Közben pedig egy igen komoly egzisztenciális küzdelemnek lehetünk a tanúi. Miközben a költői megszólalás léptéke csupán két sorra korlátozódik, addig az írás afféle életöszönként hajtja a költőt. Miként a ciklus címére reflektáló darabban áll: „Most akkor az utolsó szalmaszál tart? / Vagy firkáid tartják a szalmaszálat?”

A kísérletezés és autentikusság kérdésköre, illetve az experimentális irodalom vs. konzervatív könyvpiac problémaköre kapcsán gondoltam példának hozni Szabó Marcellt, Harcos Bálintot, Lanczkor Gábort. Tehát a nemrégiben alapított su\curesale kiadó első három szerzőjét, illetve kiadványát. Különösebb szövegelemzésekre itt nem vállalkozom, talán Lanczkor *Szaturruszi mesék 1.* című műve a legkönnyebben felskiccelhető, amely formája szerint napló, de olvasható hibrid formájú regényként is, hiszen a naplóformába beépülnek versek, regényrészletek, útirajzok, esszéisztikus gondolatfutamok stb. Harcos és Szabó szintén erősen feszegetik, mi és milyen is a kortárs költészet. Nemcsak a kísérletezőkedvük közös, hanem az is, hogy „hibrid” műveiknek nem találtak vállalkozó szellemű kiadót, sőt, amikor Pécssett mutattuk be a könyveiket, azt is elárulták, hogy kaptak olyan kiadói visszajelzést, hogy inkább olyan művet írjanak, amely egyértelműbben pozicionálható a piacon (tehát ideális esetben: regényt). Nem akarnék általánosítani, de ebből a példából azt az óvatosabb következtetést mindenképpen levonhatjuk, hogy az irodalmi szcénában jelen van az a gondolkodás, amely az izgalmas, kísérletező, öntörvényű, ideális esetben előremutató művek helyett a piaci sikert részesíti előnyben. Valamiből persze meg kell élnie a könyvpiaci szereplőknek is.

Nem bocsátkozom itt hosszas fejtegetésekbe Bari Károlyról, de amiatt mindenképpen meg akarom említeni, mert szinte sikerült megvalósítania a tökéletes elhallgatást – néhány verseskötete átlagosan 10-15 évenként jelent meg. (Ebben mondjuk egykor a diktatúra is segített neki.) Legutóbb megje-

lent kötete *A mozdulatlanság örökbefogadása. Összegejtött versek, prózai írások és képzőművészeti alkotások 1966–2018* – nincs összesen 400 oldal, igaz, a kötet laptükre a szokásosnál valamivel nagyobb. S ebben a költői életmű mindössze néhány tucat írásra rüg. Közben viszont elképesztő szerkesztői-etnográfusi munkát végzett, s a cigány népművészet köréből alapvető munkákat adott közre. Nehéz is megmondani, hogy saját költői tevékenysége háttérben, vagy a költősége szolgált az etnográfusi munkája háttéréül.

Az elhallgatás nemcsak a költőket kísérti, hanem a prózaírókat is, például Szvoren Edinát is. Vagy ő kísérti az elhallgatást. Nem tudom, melyik a pontosabb. Azt se könnyű megmondani, hogy van-e ennek valami többletjelentése, vagy csak üres retorika, hogy a visszájára fordítottam. (Hát így keveredik egyfolytában gyanúba a nyelvem.) Szvoren az egyik legnagyobb kortárs novellistánk. Írói hangja – semmi újat nem állítok – meglehetősen eredeti a maga teljesen váratlanul groteszk, abszurd, szürreális, weird asszociációival. Az is kifejezetten szép dolog, hogy ellene tart a piac vonzásának: nem ír regényt, csakazértse. Az életműve inkább a redukció felé mozdult, az egyre rövidebb rövidtörténetek felé. Örkény István és Lydia Davis irányába. Aztán ebben is elért egy határt: van a redukciónak egy végpontja, amikor nem lehet (vagy legalábbis nem érdemes) tovább tömöríteni egy szöveget. Mert vagy elveszti szépirodalomjellegét (szerintem például Oravecz Imre az utolsó írásaiban eljut eddig), vagy szövegi jellegüket veszti el a szövegek. (Vannak persze ellenpéldák, mondjuk Weöres Sándor egyszavasa, a *Tojás-éj*.) Ha korábban nem, akkor ezen a ponton mindenképpen felmerül az elhallgatás lehetősége. Az új Szvoren-kötet, a *Kérődző Kronosz* pastiche-okat, bizonyos íróársak (pl. Bartók Imre, Szív Ernő, Tompa Andrea, Nádas Péter) modorában megírt, az ő stílusukat utánzó (vagy akár: hamisító), de nem szándéka szerint parodizáló elbeszéléseket tartalmaz. Érdekes önfel-számoló gesztus: saját eredetiségéről, írói modoráról mond le itt az író – a pálya korábbi ívét látva alighanem azért, hogy ne az elhallgatás legyen a következő lépés –, és ezzel a kortárs irodalmunkban meglehetősen egyedi, eredeti módon folytatja munkásságát.

Van egy barátom, úgy hívják Fehér Renátó. Ezt nem dicsekvésből mondom, nem a neve említésének a hátára akarok rákapaszkodni, hogy ő legyen a szavaim zsákhordója. Ez ebben az esetben mindenekelőtt egy irodalomszociológiai tény: mivel barátok vagyunk, viszonylag sokat szoktunk beszélgetni, nemegyszer irodalomról, és persze saját praxisainkról. Ebből kifolyólag sokat beszélgetünk az elhallgatásról is, ami általában az egyetlen lehetséges hiteles, ugyanakkor elérhetetlen, már elrontott, nem rendelkezés-

re álló folytatásként szokott közöttünk felmerülni. Hiszen már megszólaltunk – holott legjobban akkor jártunk volna, ha eleve csöndben maradunk. Ezt már elbasztuk, előbb nyitottuk ki a szánkat, mint hogy gondolkodtunk volna. Ráadásul ráérezünk a beszéd ízére. Most már megoperálhatatlanul költők vagyunk. Bizonyos szempontból: beszélni szeretnénk. Szeretnénk beszélni. Pontosabban mondani valamit. Csak tök nehéz mondani valamit, amikor az öntörvényű, eredeti beszéd – érzésünk szerint – rendre elnehezül a közegben, nincsenek meg az ideális feltételei. És akkor az ember gyereke mégiscsak eljut az olyan önfelszámoló gesztusok gondolatáig, amelyeknek a végkifutása az elhallgatás. Renátó a *Torkolatcsőn*ben például a beszédhibák imitálásával kísérletezik. Talált szövegeket szerel össze és vissza. Áthúzza az egyik versét. Egy másikat blackout poetryként hozza létre. Fordítóprogramok algoritmusain futtatja át a szöveget. Vizuális jelek beépítésével kísérletezik, és tipográfiával és képversekkel, társművészetek beemelésével. Feszeti a költészet határait. Keresi az érvényes költői megszólalás lehetőségeit.

Bizonyos szempontból egy rugóra jár az eszünk. Egy másik szempontból az irodalmi próbálkozásaink egymás szöges ellentétei. Ezt egyszer úgy próbáltam megfogalmazni, hogy egyikünk addig akar beszélni, amíg még értelme van, a másikunk viszont addig akar beszélni, amíg még van értelme. (Milyen szépen változik meg egy mondat értelme, ha megvariáljuk a szórendet: máris máshová kerül a fókusz.) Tehát amíg egyikünk a közlés értelmének a határaival hadakozik, addig a másikunk abban látja a kihívást, hogy meddig van értelme, meddig van meg a minimumfeltétele a közlésnek. Ez a különbségtétel akkor jól hangzott, most már kevésbé tudok elköteleződni valamelyik pólus mellett – mivel mindkettőt a magaménak érzem. Talán megváltoztam azóta – valószínűleg erről lehet szó, ugyanis a beszéd frontján a helyzet változatlan. Mindenesetre egyelőre egyikünk se hallgatott el, se a Renátó, se én.

Zárásképpen egy viszonylag felejthető, de annál őszintébb, és a témámhoz kapcsolódni látszó, ezért most újramelegített verspróbálkozásomat szeretném a plénum elé tárni, ami elé most utólag odabiggyesztek mottó gyanánt egy Kemény István-idézetet, amelyet Szócs Géza *A vendégszerető* című kötetéről szóló kritikájában írt: „Úgy lehet tehát megalázni a költőt, ha az aktualitások ellen kénytelen fellázadni, ha az aktualitások fölénybe kerülnek vele szemben. És így válhat korszerűtlenné később. Szócs Géza nyolcvanas évekbeli versei romlékonyabbak, mint a régebbiek.” (Zárójelben jegyzem meg: én ezzel nem feltétlenül értek egyet, egyrészt mi másból induljon ki az író, ha nem az aktuálisból, másrészt a nyolcvanas évek Szócs Gézáját az

egész életműben talán a legérdekesebbnek találom. Mégis idekívánczik ez az idézet mottónak.) A vers:

AKARTAM VALAMIT MONDANI

a politikáról
a miniszterelnökről
a beszédéről
valamelyik új törvényről
rendeletéről
alkotmány
bocsánat
alaptörvenymódosításról
de egyszerre már
a klímaváltozásról
a klímakrízisről
a klímakatasztrófáról
a klímagyásról
kellett volna beszélni
a tűzveszélyről
és az erdőtüzekről
és esetleg azt énekelni
menyhárt jenő proletár hangján hogy
olvadó aszfalt
olvadó aszfalt
de egyszer csak kitört
egy világjárvány
és karanténba zárkoztunk
és maszkot húztunk
fertőtlenítettünk mindent
satöbbi
ezzel elég sokan elfoglalták magukat
mindenki erről beszélt
úgyhogy erről nem akartam
emberek haltak meg egyre többen
de erről sem akartam
és akkor meghalt az apám
és erről kellett volna beszélnem

de meghaltam én is és anyám is
majdnem
és erről is kellett volna beszélni
néha beszéltem is
de nem volt sok időm
mert hat hét után visszamentem dolgozni
közben eltemettük apámat
hétvégeente művelni kellett a szőlőt
takarítani apám után
baszakodni a rozszant kocsiával
órát kellett adnom az egyetemen
posztdoktori ösztöndíj nélküli
önkéntes óraadóként
és néha írni is próbáltam
szép lassan volt már valami ötletem is
egy hétig güriztem a szerkesztőségben
hogy nyugodtan vehessem ki a következő két hét szabadságot
abban a tudatban
hogy tartozásaimat letudtam
sőt előredolgoztam
és akkor meghalt öreganyám
akit el kellett temetni
és ügyeket kellett intézni
és takarítani kellett öreganyám után
és közben beszélni kellett volna
a politikáról
a miniszterelnökről
a beszédéről
egy törvényről
rendeletéről
alaptörvénymódosítástervezet-módosításról
éjszakai műszakban benyújtott salátákról
voltaképpen a klímakatasztrófáról is
bár ez a nyár éppen nem volt olyan durva
talán a karantén miatt
hogy mindenki otthon maradt
mert közben világjárvány tombolt
emberek hullottak

és oltások sajogtak
és oltásokat tagadtak meg tudatlanul
és oltásokat vásároltak túlázottan
és oltásokat használtak politikai célokra
és emberek hullottak
valójában erről kellett volna beszélni
és immár arról is
miért lehetetlen
legalábbis egyre kevésbé lehetséges
beszélni mindarról amiről beszélni kellene
és közben a telet
tavasz nyár ősz tél követte
és kitört egy háború
és erről kellett volna beszélni kiváltképp
mivel a szomszédban volt
és a miniszterelnökről
a beszédéről
törvényeiről rendeleteiről satöbbi
a politikáról
a járványról
a halottakról
a benzin áráról
a laktózmentes sajt áráról
a gáz- és az áramáról
az inflációról
az életről
és nekem
mivel irodalmár vagyok
az irodalomról
voltaképpen az írás értelméről
de közben záporoztak a hírek
a bombák a jégesők a magas uv-értékű napsugarak
a beszédek a gondolatok
hogyminderről beszélni kellene
és hogyminderről nem tudok
nem is akarok
voltaképpen lehetetlen
de

sőt
ha minderről nem tudok
akkor semmiről sem tudok
persze
talán beszélhetnék arról
miért
miért nem
de hogyan is kellene arról beszélnem
hogyan nincs miről beszélnem
hogyan ennyi téma között
elvesztettem az értelmes mondataim
tehát hogy nincs értelme beszélni
szerintem nincs
legyen ez csak énám érvényes
kurvára nincs értelme
voltaképpen az életnek
no tomorrow
ezt kellett volna elmondanom
de úgy találtam
voltaképpen
ezt sincs értelme elmondani
főlösképpen tehát ez a vers is
ez a tényköltemény
a valós dolgok tételes felsorolása
minimális hozzáadott poétikai gondolattal
amit az egyszerűség kedvéért nevezünk versnek
teljesen főlösképpen
nem viccelek
bár meglehet lesz
aki lágyan elmosolyodik majd látva
hogy így zártam le ezt a szöveget
pedig már azt sem hittem hogy
a metapoétika lehetne megoldás.

Szóval jelenleg valahol itt látom az irodalom végét. Épp mielőtt az autofikcióról kezdenék beszélni.

(A szöveg a 2024-es Látó-táborban elhangzott vitaindító előadás trott változata.)